

AZ IMÁGÓ

BRASNYÓ ISTVÁN

Paul Celan emlékének

— Ganef! — kiált utánam egy kereskedő a szennyes kövezetű óvárosban, amikor megsejti rólam, hogy elhagytam hazámat. Zöld, madárszárny-mintákkal áttört kelméből szabott kaftánja végig nyitva, akár a részegeké, és vörös alsóruhája már-már feketének látszik a szürkületben.

Álmosan, révetegen fordulok hátra, mintha nem is hinném, hogy engem szid. A délutánt egy csapszék bárdolt, érdes és zsírtól ragadós deszkaasztalára borulva töltöttem, alva, arcom alá rezes színű bor ömlött, bőröm összemáskálták és -csipdesték a legyek. Nincsenek álmaim, nincs semmim, most is csak azt várom, hogy a zöld kaftánról leváljanak a madárszárnyak és elrepüljenek, hagyják magára a háborodott kereskedőt.

Az asztal lapjára bukott arcom, úgy érzem, mintha egy kissé megnyomódott volna, horpadt lett, orrom pedig görbe, és a szemem is kancsalíthat. Évek óta nem ismerem a szerencsét, de még mindig meglepődöm, ha földönfutónak néznek. Nem tudom, milyen nap van, és nem gondoltam arra, hol fogom tölteni az éjszakát. A városban a sötétség beállta után az itteni gárda megkezdi garázdálkodásait, egy-egy megerősített ház körül néha valóságos ostrom alakul ki. A kémények zugaiból ilyenkor eszelős férfiak dobálóznak, talán a homlokzati téglákat feszegetik ki a körmeikkel, de mindenesetre harcolnak, amíg csak alá nem zuhannak. A ház lakói ekkor kénytelenek megnyitni a kaput, hogy a katonák mindent felprédáljanak. Hajnal felé azután odamerészkednek a szegények is. Sok szegény és csavargó maradhat éjszakára a falak között, mert az utakat az őrség csak napkeltekor teszi szabaddá. Őket kellene a gárdának összetereelni, s hajnalban, férfiakat-nőket egy-

aránt kopaszra nyírva, kiűzni a városból, miután kiválogatták közülük a tolvajokat és az útonállókat. Rájuk főbelövés vagy akasztás várna a vesztőhely dombján, ahol oly látványosak lehetnek valaha a kerékbetörések.

Álmatag, álhatatlan és kóbor természetem nem engedné, hogy magamra vállaljam valamelyik ház védelmét. Pedig mostanában gyakran fogadnak fel embereket, akik azután összejátszanak a gárdával. Biztonságban vannak odabenn, és ezért kíméletlenül és alattomosan bánhatnak a cselédekkel. A szolgálólányokat akár az ágyukba is vonszolhatják, elnézik nekik. A férfiak azonban vadak, haragtartók és elszántak, s mert nevetségesen gyáva szívük van, orvul támadnak. Áldozatukat a magas ablakon át hajítják ki az utcára, amikor leszállt az este, majd elvonszolják a ház elől, és ott hagyják az utca közepén. Senki nem tud semmiről.

Valamelyik nap vagy már régebben egy száraz, szikkasztó hajnalon, amikor egy feldúlt ház eltépett ruhákkal, evőeszközökkel, konyhai felszereléssel és aszalt szilvával telidobált udvarán bámészkodtam, talán megtetszhettem egy visszamaradó gárdatisztnak (pacsuli- és pomádészaga volt, a nadrágja elől feltűnően összemocskolva), mert ahogy lejött az emeletre vezető lépcsőn s elhaladt mellett, lelassította lépteit, visszafordult, majd tétován, féltéken, szinte csodálkozva járt körül, mintha szaglászna. Ha ekkor széjjeldobom köpenyem szárnyát, bizonyára kirántja szablyáját és menten ledőf: éreztem, hogy a vetélytársat becsüli fel bennem. Arca tele volt hosszanti ráncokkal, vörös szeplőkkel, lehelete borszagot árasztott.

— Ha nincs szükséged semmire sem, amit magaddal vihetnél, de ingyen akarsz szórakozni, menj fel a lépcsőn a kisasszonyhoz. Még csak az én kezem nyoma van rajta... — Ezt mondja minden hajnalban az arcomba, a goromba szája nevet, kezével a vállamat paskolja, ennyire barátságos. El kellett dicsekednie a sikerével.

— A felkelés óta megbolondultak — súgják az idegen fülébe apró, töpörödött, ezüst hajú öregemberek, akiket a hosszú élet szinte nőiessé gyúrt. — Pedig innen ketten sem mentek a seregbe, de azok sem jöttek vissza. Isten nyugossa őket... — A füst a szájukba csap, köhécselnek egy darabig, aztán cinkosan hallgatnak, topognak a kövön, mintha közel éreznék a telet. De végül ellenségesen mérnek végig, gondolataikba mélyednek, mintha a Mihail Bakunyin írásából kiolvasott eszméken töprengenének. Oko-

sak, ravaszok és képmutatók, és ragaszkodnak e tulajdonságaikhoz. Azt nézik, mit menthetnének ki a tűzből.

És én ezek után sem tágitok innen, pedig az ő szemükben is nyilvánvalóan „ganef” vagyok, meg semmi keresnivalóm sincs itt. Talán egy éjszaka berántanak majd valami kapu alá, és sebes készúrásokkal végeznek velem, ahogy a kémekkel szoktak, miközben számat befogják, nehogy kiálthassak. De mintha csak tőlem elmaradt s elszakadt sorsomra vagy árnyékomra várakoznék, hogy hideg szívvel nézem végig az erőszakoskodást, a garázdálkodást, és nem tudom rászánni magam sem arra, hogy közéjük álljak, sem hogy szembeszálljak velük. Unatkozom, ténfergek naphosszat, ismerőseim nincsenek, talán csak a kisasszony, akit a tiszt mondott. Valójában arra voltam kíváncsi, mekkora gazember a testőrtiszt, amennyiben csakugyan a vetélytársam.

Talán délig üldögéltem az idegen, fenekestül felforgatott szoba összetiport csecsebecsei között, egy törött lábú széken, amelyet a falhoz támasztottam, hogy ne billegjen. A folyosó fényes kövén szablyától megvagdalt és megtépázott enciklopédiák kötetei csúsztak az ajtó elé. A szoba egyik sarkában mintha szakadatlanul zuhogott volna az eső, megrögzött őszi zápor, amilyen a Tisza vizét szokta verdesni, s a parton leveri a sárba a füzesek rőtárany lombját. E záporra figyeltem magamban, meg a kitakart testű, megkínzott kislány nyöszörgését hallgattam, aki minduntalan, mintegy lázalomban, azt kérdezgette tőlem, mit keresek itt.

— Nyugodjon meg — szoltam hozzá, arcát paskoltam, és igyekeztem betakarni, de elkeseredetten, rémüldözve felém rúgott, nem tűrt meg magán semmit, s látni sem akart a közelében. Az ördögöt sejtette borostás arcom mögött, és „Csort, csort!”, sikongatta.

Később, talán dulakodást sejtve, egy véraláfutásos arcú, megvert, lehasogatott ruhájú cseléd lány is előkerült, és nem tudva hová lenni a szegyenkezéstől, akadozó, bizonytalan mozdulatokkal iparkodott rendet rakni, de minden kihullott a kezéből, és megpendülve még apróbb darabokra tört. Igyekeztem nem nézni rá, de láttam, hogy az ajtó mögött feltárja összekarmolt keblét, s dagadt arcával mosolyogni próbál, miközben int a fejével, hogy kövessem. A kislányt volt szándékában megvédeni tőlem.

A zápor azonban sokáig tartott, s míg el nem állt bennem, ki sem tettem a lábam a szobából, miközben alig tudtam elfojtani magamban az óhajt, hogy odahemperedjek a megalázott kislány mellé, és takarójával elfedjem magam a világtól. Szemem előtt hul-

lámoktól paskolt, vörös sziklákat láttam, bizonyára ezekből építhették a házat, s egy keserű, sivár tengerpartot, ahol jóval melegebb a tavasz, mint errefelé, de nem kötnek ki hajók, és háborítatlanul, ágaikon havat remegtetve virágzanak a mandulafák.

Odalenn, az udvar kövén emberek gyülekeztek, akik az egymás mellé hordott hullákat meztelenre vetköztették, és cserépedényekből öntözték rájuk a vizet, magasról, de különben nem nyúltak hozzájuk. Amikor meghallották, hogy még egy idegen tartózkodik a házban, letették edényeiket, és tanácstalanul néztek egymásra. A lépcső tetején álltam, és arcom, akkor még arányos arcom, mert még nem cserzette ki és rántotta össze a bor, elmerült a fényben, amely az összetört tetőn keresztül zuhogott rám. Tekintetükből láttam, hogy csodálattal figyelnek, s mondani akarnának valamit, de nem találnak hozzám méltó szót. Széttárt tenyérrel hallgattak, mintha ajándékot várnának tőlem, a ganeftől, aki csak az átkot hordhatja magában.

Így jöttem le a lépcsőn, s meghajlással köszöntöttem őket, miközben néhányan, felém mutogatva máris azon tanakodtak, hogyan hívhatnának meg maguk közé. Idegen vagyok, az idegenek pedig semmibe veszik az életüket. Ezért is övezi őket kimondhatatlan tisztelet. Senki sem támad szívesen idegenre, mert az idegen veszélyesebb lehet a mérges kígyónál. Ám arra is gondolhattak, hogy álnok vagyok, és megvetem a halottaikat, ahogy ők is megvetnének engem, ha halott lennék. Az idegen halottakban mindig van valami komikum. És az udvaron ott voltak a meztelen tetegek, mintha közszemlére tették volna ki őket.

Dohos boltív alatt jutottam ki a kapun, s odakinn az utcán hirtelen rám tört az éhség, ám mintha az indulatos, zöld kaftános kereskedő már akkor is arra várt volna, hogy szidalmakat szórva kövessen az utcán, előlépett egy épület sarka mögül, és hosszasan nézett utánam. Mivel idegen a testem, beletörődtem már, hogy lépten-nyomon szemügyre vesznek anélkül, hogy akarnának tőlem valamit. Nem nekem építették ezt a várost, adják tudtomra, én pedig úgy teszek, mintha annyira szeretném, hogy nem tudnám elhagyni.

— Ember! Ember! — hallom a hangjukat, ahogy kiáltoznak utánam többen is a ház kapujából, ahonnan jövök, mire a kaftános is megfordul, de nekem integetnek, hogy menjek vissza, bár vonatkozásomból láthatják, nem szívesen vagyok a terhükre.

Pálinkával kínálnak, miközben az arcom fürkészik továbbra is,

sápadt ujjaimat, majd valamelyikük kenyeret, sajtot ráncigál elő a tarisznyájából, és megkérdik, merre lakik anyám.

Mire én összefüggéstelenül hazudozni kezdek ezeknek az idegen, halottmosó embereknek a sáros, tetemekkel borított utakról, a kegyetlen háborúkról meg a felégetett, hamuszürke köles- és búzavetésekről, s hogy mennyien nem tudják többé, mi az éhség, mert elpusztultak, mielőtt feloldozhatták volna őket bűneik alól. De az én otthonom áll, ha nem is lakik benne senki, és a tető sokat elbír. Azokat keresem, akik elhagyták, szakadatlanul és eredmény nélkül futok utánuk, de ők mintha még tőlem is gyorsabban haladnának. Szeretem ezt a várost, és itt biztosan találkozni fogok valamelyikükkel, mert annyi itt az otthontalan.

Egy kövér, szakadt nadrágú fiatalember mély szánakozással még egyszer a kezembe nyomja a butykost, majd egymás felé fordulva valami idegen nyelven kezdenek vitatkozni, kedves, gyöngéd, lágy lengyel szavakat lehet leolvasni az ajkukról, nem akarnak senkinek sem rosszat.

Nehogy úgy tűnjön, mintha kihallgatnám a beszélgetésüket, az udvar kövezetére fektetett meztelen tetemek felé fordulok; teljesen sértetlennek, nyugodtnak látszanak, nem is értem, mibe haltak bele. Mifelénk az ilyen halottak megcsonkítottak, sebük az ágyéktól az állukig ér, fejük összezúzva, szájuk hatalmasra tátva. Nem lehet megvédeni őket a legyejtől, itt pedig nyugodtan beszélgetnek mellettük az emberek.

Nem hagynak sokat inni, úgyhogy visszaveszik tőlem a butykost, majd elmondják, hogy a városon kívül, ahol most nincsenek katonák, sokkal biztonságosabb, és én velük mehetek, ne vesztegessen az időt ebben a rombolásban, pusztításban, s maradhatok, amíg csak rá nem szánom magam ismét az útra.

— Jó embernek látszol — mondja egyikük kímérten, tartózkodóan, de én nem hallgatok rá, maradnom kell.

Azóta végignézttem néhány fékevesztett ostromot: mindegyik ház másképpen védekezik, amíg tud, némelyik ház alig tanúsít valamicske ellenállást, amikor a katonák piros nyelvüket kiöltve vállukkal nyomni kezdik a kaput, s ezeknek tizedannyi bajuk sincs aztán, mint az elszántan védekezőknek. Mikor tanul meg ez a város bánni a katonákkal, akiknek a szomorúság úgy át tudja járni a szívét, hogy képesek tőle könnyekre fakadni, akik a bánatnak még a közeléből is menekülnek, mivel a sorsukra emlékezteti őket. És én nem vagyok katona...

Lefelé tartok a macskaköves utcán, ahol már kifakultak az árnyékok, és csak a pincék rácsos ablakai sötétlenek, meg az emeleti ablakokból száll valami visszafojtott, fegyelmezett, turbékoló dúdolás a füledt kora estbe, mintha érzékeny, különös madarakat tartanának rabságban a padlásokon, és azok jönnének a kihunyó fény után egészen az ablakokig. És senkiben sem lehet annyi bátorság, hogy szívdobogás nélkül pillantson fel a homályos ablaküvegekre, amelyeknek félfáját mintha csak megtévesztésképpen festették volna az épületek homlokzatára. Kiről ejtethnék most szót, amikor a vizesödröket cipelő cseléd lányok után sorra csapódnak be a megvasalt, súlyos deszkekakapuk, és reteszek csattanásától hangos az egész utca, akárha kutyák kaffognának utánam, enyhén bűzös leheletük az orromba csapna. A zöld kaftános kereskedő sem tágít még mögülem, úgyhogy ismét kénytelen vagyok italmérés, csapszék vagy vendégfogadó után vizslatni, ahol messziről jött, nehéz csizmás emberek magyar dalokat énekelnek, melyeknek lejtése éppoly vigasztalan és fojtott, mint az ablakokból hallatszó turbékolás. A mellékutcákban és a kutyaszorítóknak egymás felé fordulva emberek vitatkoznak: túl sok keleti szót hallani, rengeteg a különös viselet, és valaki egy zöld ház előtt botja fogantyújával reménytelenül kocogtatja a magas ablak zsalugáterét.

Átvágok egy apró és alaktalan téren, ahol a gőzfürdőből szürke párasávok nyúlkálnak ki a rácsok közén, majd egyenletes léptekkel haladok a lejtőn ismét utcává szűkülő házak előtt, és azokra az időkre igyekszek gondolni, amikor külsőm még nem volt elhanyagolt, sőt olyannyira ápoltnak tűntem, hogy reggelenként félmeztelen ácsorogtam a falra akasztott, faragott keretű, ovális tükör előtt, miközben leendő férfiarcomat figyeltem, amely valahonnan a fal mögül fürkészett vagy vizsgált szomorúan, bágyadt mosollyal egy régi, töredezett, barnásszürke műtermi felvételtől: felfelé fésült, rövid hajamban apró hullámok, állam és bajuszom simára borotválva, a halántékom mostanában kezdett őszülni, s valahogy kisebb, törékenyebb lettem, mint ifjúkoromban voltam.

Most itt ballagok csapzott hajjal, toprongyosan, és szakállamban talán már tetvek fészkelnek, és szemem sem oda néz többé, ahová irányítom.

— Panye! Pannye! — pisszeg valaki egy kiszögellés mögül, és markát nyújtogatja felém, de amikor nem teszek bele semmit, utánamköp, zúgolódik magában, és elindul az ellenkező irányba. A kigombolt kaftános kereskedő errefelé már nem követ, néma és nép-

telen az utca, csak lejjebb pislákol néhány olajlámpa, de oly távol és szigorúan, mint felettem a csillagok — mióta érzek már lelkiismeret-furdalást velük szemben, mert engem választottak . . .

A fogadóban csernowitzi magyarok és helybeli illetőségű osztrák zsidók a Bug menti kalandjaikat mesélik egymásnak. Közöttük sötét tekintetű kazárok ülnek, de egyikük sem beszél. Az utakról álmodoznak bóbiskolva, a beláthatatlanul hosszú, messze tünedező utakról, a nehéz szekerekkel barátkoznak csak, és pajeszuk ólomszínben szürkélik a portól. Pedig meglátszik rajtuk, hogy nyelik a sóvárgást, honvágy kínozza őket. Mind haza akarnak menni, mintha hatalmukban állana megfordítani a szelet.

A Csernowitzból jött magyarok elkeseredetten gesztikulálnak, fejükhöz kapkodva sorolják panaszaikat. — Mi lesz velünk? Mi lesz velünk? — kérdezzetik egymástól szinte rimánkodva.

Ténfergek körülöttük, árnyékom majd leveri a lámpát. Árnyék vagyok magam is, és behunyt szemmel lépek az éjszaka jeges fürdőjébe, keskeny, sebes folyókon kelek át, rettegve, hogy várnak rám a túlparton, s hogy én leszek a gyöngébb, és nem tudom majd elkergetni őket. Nem tanultam meg semmit sem, mert örökké a szerelem után sóhajtozó asszonyok neveltek, fűrésztöttek, cicomáztak s a dúdolást félbehagyva puderozták be a lábam közét, miközben pír futotta be az arcukat. Megszoktam, hogy a férfiak végtelenül hosszú utakon vannak, lemennek Novibazárig, Uszkübig, Szarajevórról úgy beszélnek, mint a szülővárosukról, felfelé pedig sohasem állnak meg Lemberg-nél közelebb, mintha szégyenkeznének, ha nem jutnak el elég messzire. Szakad róluk a veríték, hogy kimarja ruhájuk bélését, és csak sokára hozzák őket haza holtfáradtan az arra vetődő, hosszú, gyászosan nyikorgó fás szekerek a halovány éjszakákon, a Kárpátokon túlról érkező fával együtt veszik át őket, vagy csak egy ismeretlen vízjegyes, gyűrött kis papírlap marad belőlük, amit a moldvai marhahajcsárok igazoló iratainak fedele közül téptek ki, és ezt adja át a fehér szűrű kocsis.

„Drága Rózám, én olyan messze vagyok . . .” — áll ezekben a levelekben — „mindent elvesztettem, kár volt kimozdulni, úgy legalább nyugodtan halhatnék meg . . .”

Vagy Izmailban kapnak maláriát, aminek odahaza már elfeledetek az asszonyok az ellenszerét, és lázból esnek önkívületbe, önkívületből lázba, és sárga hasú piócákat raknak a hasukra meg a hátukra, mert nem bírtak magukkal, és elrontották a vérük. Va-

lami szörnyű nők csalták őket magukkal, akik nem ismernek irgalmat a férfiakkal szemben. Engem is mindig ezektől óvtak, amikor odakinn besötétedett, és elhallgattak a harangok, s már nem volt kihez vagy miért imádkozniuk.